

В І Д Г У К

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Татарова Олега Юрійовича на дисертацію Білоуса Олега Дмитровича «Здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дисертації О.Д. Білоуса зумовлена потребами кримінального процесу, практики досудового розслідування, необхідністю обґрунтування та розробки правових, теоретичних та практичних засад застосування уповноваженими особами кримінальних процесуальних норм, що регулюють підстави та порядок застосування виклику у досудовому кримінальному провадженні, а також наслідків неприбуття на нього.

Законодавча регламентація застосування заходів забезпечення кримінального провадження в КПК України істотно змінилася. Ці зміни торкнулися як виклику слідчим, прокурором, судового виклику, так й інших заходів забезпечення кримінального провадження, можливість застосування яких перебуває у прямому взаємозв'язку із недотриманням обов'язку прибуття на виклик уповноважених осіб у порядку статей 133, 134 КПК України. Законодавець розглядає привід, грошове стягнення, а в окремих випадках – запобіжний захід як важливий процесуальний інструмент забезпечення явки учасників кримінального провадження на виклик уповноважених осіб. Під час досудового розслідування загроза застосування цих заходів забезпечення кримінального провадження, або їх фактичне застосування сприяють своєчасному і належному виконанню учасниками кримінального провадження покладених на них законом процесуальних обов'язків та підвищують ефективність розслідування кримінальних правопорушень.

ВДСД НАВС		
Вх. №	1639	
" 06 "	05	20 19 р.
кількість аркушів:		
осн. док.	14	додаток -

Автором обґрунтовано визначено, що як у кримінально-процесуальній теорії, так і серед практичних працівників є принципові розбіжності в розумінні процесуального порядку та кола осіб, до яких можуть застосовуватися привід та накладення грошового стягнення як заходи, спрямовані на забезпечення явки на виклик. Окремої уваги науковців потребують проблеми здійснення виклику у кримінальних провадженнях, де здійснюється спеціальне досудове розслідування чи судове провадження, що свідчить про наявність численних прогалин в законодавстві.

З огляду на ці обставини, необхідність науково-теоретичного аналізу здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні зумовлена як потребами практики, так і наявністю численних невирішених в науці кримінального процесу проблем, що свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження О.Д. Білоуса є науково обґрунтованими, їх достовірність підтверджується правильно обраною методологічною базою та досить репрезентативною емпіричною базою, яка представлена результатами систематизованих матеріалів офіційної статистичної звітності МВС України за період 2013–2018 рр., узагальненими результатами опитування 218 слідчих, прокурорів та слідчих суддів Вінницької, Житомирської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Чернігівської областей за 2016-2018 рр. з питань здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні; оглядами судово-слідчої практики, офіційними звітами та довідками, а також іншим практичним матеріалом підрозділів системи органів прокуратури, МВС та Міністерства юстиції України. Безперечним позитивом є те, що при вивченні матеріалів практики і визначенні ключових аспектів обраної проблеми автором використовувався особистий досвід роботи у практичних підрозділах органів прокуратури.

Водночас, не зрозумілим залишається вибірковість здійснення

опитування лише слідчих та прокурорів окремих, зазначених автором, областей, залишаючи поза увагою думку слідчих та прокурорів Луганської, Донецької, Запорізької тощо областей, де практики стикаються з різноманітними проблемами здійснення виклику в тому числі і осіб, які перебувають на непідконтрольній Україні територіях, а також на території окупованого Криму. Крім цього, не зрозумілою є позиція автора щодо неврахування позицій детективів НАБУ, слідчих ДБР тощо, адже у їх діяльності теж виникають проблемні питання застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Структура роботи забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження. Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно.

Перелік обраних для дослідження питань, змістовне описання в авторефераті та дисертації викладеного матеріалу дає в цілому можливість встановити сутність і значення вивчених проблем та вказує на зв'язок даного дослідження із відповідними програмами, планами.

Здобувачем вдало й коректно сформульовано мету дослідження, яка полягає узагальненні наявного теоретичного матеріалу та результатів аналізу слідчої та судової практики і, на підставі цього, розроблення науково обґрунтованих пропозицій направлених на удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування у діяльності зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому кримінальному провадженні.

Використані дисертантом методи дослідження дали можливість сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною. Прикладний характер дослідження дозволив авторові сформулювати пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду з питань, пов'язаних зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому кримінальному провадженні, а також та інших заходів забезпечення

кримінального провадження, спрямованих на з'явлення осіб на виклик з метою забезпечення можливості здійснити відповідну процесуальну дію.

Наукова новизна полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні. На основі дисертації сформульовано низку нових концептуальних у теоретичному розумінні та важливих для юридичної практики положень і висновків, які виносяться на захист.

Автором сформульовано нові наукові положення, висновки і пропозиції, що мають важливе теоретичне та практичне значення. Заслужовують на увагу, наступні положення наукової новизни дисертації:

поняття виклику слідчим, прокурором, судового виклику (статті 133, 134 КПК України) як визначеного законодавчо заходу забезпечення кримінального провадження, спрямованого на забезпечення оперативності явки учасників кримінального провадження, які викликаються до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, що застосовується під загрозою настання для несумлінної особи негативних наслідків у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу;

доцільність накладення грошового стягнення за наслідками неприбуття на виклик під час досудового розслідування, крім осіб, передбачених ч. 1 ст. 139 КПК України, на цивільного позивача, представника потерпілого, представників цивільного позивача, цивільного відповідача, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Дістали подальший розвиток обґрунтування наукової позиції, згідно із якою виклик слідчим, прокурором, судовий виклик за своєю сутністю є наполяганням на явці учасника кримінального провадження до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, однак йому не властивий примусовий характер; натомість примус у вигляді можливості фізичного, морального чи матеріального впливу притаманний імовірним наслідкам його невиконання – приводу, накладенню грошового стягнення та, за наявності

підстав, – відповідному запобіжному заходу; твердження про уточнення редакції п. 5 ч. 1 ст. 138 КПК України шляхом заміни словосполучення «тяжка хвороба», на чітко визначений термін «хвороба», наявність якої є однією з поважних причин неприбуття особи на виклик; періодизація становлення та розвитку законодавства про виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та наслідків неприбуття на нього у кримінальному процесі України: 1) зародження української державності (V–XIV ст.); 2) перебування територій сучасної України під владою інших країн (друга половина XIV–1917-1918 рр.); 3) радянський період (1917-1991 рр.); 4) новітній період (з 1991 року і до сьогодні) та ін.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Науково обґрунтованою є архітектура дисертаційної роботи, яка дозволила автору, в основному, повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації логічно витікає із поставлених завдань, об'єкта та предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформовано мету і завдання, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, відомості про апробацію та публікацію результатів дисертації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічні основи дослідження виклику в системі заходів забезпечення кримінального провадження» присвячено дослідженню сучасного стану та методологічних засад дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику, визначено генезис становлення зазначеного інституту як заходу забезпечення кримінального провадження, виокремлено міжнародні стандарти виклику

слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього.

Автором у *підрозділі 1.1* На основі аналізу результатів досліджень учених-процесуалістів акцентовано увагу на тому, що у сучасній доктрині кримінального процесу бракує осмислення цілісного явища виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею на стадії досудового розслідування, встановлено методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування як заходу забезпечення кримінального провадження, являють собою комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, якими оперують у кримінальній процесуальній науці.

У *підрозділі 1.2* дисертації здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку кримінального процесуального законодавства, що у різний час регулювало питання, пов'язані із забезпеченням прибуття особи на виклик уповноважених суб'єктів. Зазначається, що на основі дослідження сутності й змісту способів виклику учасників кримінального провадження на різних історичних етапах розвитку кримінального процесу України, а також аналізу окремих наукових доктрин автор приходить до висновку, що розвиток виклику у національному кримінальному процесі на різних історичних етапах здебільшого здійснювався еволюційним шляхом: від свого зародження, виникнення, набуття найбільш простих, зазвичай репресивних форм до більш складних, демократичних форм організації та функціонування, що передбачають нові елементи виклику та формують правові умови застосування впливу на несумлінних учасників кримінального провадження шляхом ініціювання та застосування приводу, грошового стягнення, а в окремих випадках і запобіжних заходів.

У *підрозділі 1.3* проведено аналіз основних міжнародних вимог, що висуваються до діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді у зазначеній сфері. Зроблено висновок, що у світлі міжнародних стандартів діяльність вказаних уповноважених суб'єктів є засобом забезпечення процесуальних гарантій прав, свобод та інтересів особи у досудовому розслідуванні. Визначено та здійснено науковий аналіз основних міжнародних стандартів кримінального

провадження у діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді щодо здійснення виклику, які реалізуються ними шляхом забезпечення розумності строків у кримінальному провадженні, рівності перед законом і судом, а також права: на справедливий суд (у вузькому значенні); на свободу і особисту недоторканність; на повагу до приватного і сімейного життя; на захист; на відшкодування шкоди внаслідок незаконності позбавлення (обмеження) свободи та ін.

У другому розділі «Загальні положення здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні» дисертації проаналізовано правову природу виклику слідчим, прокурором, судового виклику та його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження, уточнено підстави, умови та процесуальний порядок його здійснення під час досудового розслідування. З'ясовано поважність причин неприбуття на виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та їх оцінку слідчим, прокурором, слідчим суддею.

У підрозділі 2.1 аргументовано, що жодний із видів впливу (фізичного, морального чи матеріального) на особу не характерний такому заходу забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, який за своєю правовою природою не є заходом процесуального примусу. Його мета – забезпечити явку (прибуття) особи, яка викликається для проведення відповідної процесуальної дії. На підставі цього, властивого виклику критерію, автором зроблено логічний висновок про нетотожність таких понять, як «заходи кримінального процесуального примусу» та «заходи забезпечення кримінального провадження».

У підрозділі 2.2 автором наголошено на тому, що фактичними підставами для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження є наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження / або обов'язковість її участі у процесуальній дії. Наголошено, що під час досудового розслідування учасник кримінального

провадження може бути викликаний не лише для участі у проведенні слідчої (розшукової) дії, а й у будь-якій іншій процесуальній дії на розсуд уповноваженої особи, або за клопотанням інших учасників кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 134 КПК України.

Крім того, акцентовано увагу на тому, що порядок виклику під час досудового розслідування диференціюється КПК України залежно від способу виклику, а його тактична складова може залежати від поведінки та статусу учасника кримінального провадження. Визначено особливості виклику слідчим, прокурором, судового виклику залежно від суб'єкта, який отримує повістку (повнолітні, неповнолітні, обмежено дієздатні) та особи, яка вручає повістку (слідчий, прокурор, слідчий суддя, працівник органу зв'язку).

У *підрозділі 2.3* автор зазначає, що причини неявки повинні бути підтверджені відповідними документами (наприклад, листком непрацездатності або довідкою про тимчасову непрацездатність, свідоцтвом про смерть члена сім'ї або близького родича тощо). Під час вирішення питання щодо з'ясування поважності причин неприбуття особи на виклик згідно з п. 5 ч. 1 ст. 138 КПК України головною умовою щодо хвороби є те, що вона має тимчасово перешкоджати участі особи у проведенні процесуальної дії у кримінальному провадженні. Зважаючи на це, цілком вдало обґрунтовано доцільність виключення слово «тяжка», залишивши чітко визначений термін «хвороба».

У *третьому розділі дисертації* «Наслідки неприбуття на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування» Охарактеризовано сутність кримінальної процесуальної відповідальності учасників кримінального провадження, які не з'явились на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик, у зв'язку з чим визначено порядок застосування приводу, грошового стягнення, запобіжних заходів до таких осіб.

Звертається увага на те, що усі виокремлені види кримінальної процесуальної відповідальності у досудовому розслідуванні – привід, грошове стягнення та запобіжні заходи мають однаковий порядок їх застосування – судовий. Суб'єктом, який приймає рішення про їх застосування під час

досудового розслідування, є слідчий суддя, який виносить відповідну ухвалу за власною ініціативою, або на підставі клопотання слідчого за погодженням з прокурором, чи прокурором. Така діяльність слідчого судді має контрольний, ревізійний характер, що гарантує захист прав і свобод людини від їх незаконного обмеження та обтяження (*підрозділ 3.1*).

Автором відмічається, що під час досудового розслідування рішення про здійснення приводу, затримання з метою приводу приймається слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи (правова підстава). Фактичними підставами застосування приводу, затримання з метою приводу, є неприбуття підозрюваного, свідка на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття у разі обов'язкової участі при проведенні процесуальних дій (*підрозділ 3.2*).

У *підрозділі 3.3* проведений аналіз КПК України, слідчої та судової практики дав можливість дослідити особливості звернення з клопотанням, розгляду по суті та ухвалення рішення про накладення грошового стягнення на учасника досудового кримінального провадження, який порушив процесуальні вимоги, визначені ст. ст. 133, 134 КПК України.

Дослідження у *підрозділі 3.4* правової природи грошового стягнення як наслідку невиконання учасником досудового кримінального провадження обов'язку щодо явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді спонукало до виокремлення таких його характерних рис: є штрафною санкцією кримінальної процесуальної відповідальності примусово-матеріального характеру, що полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України в дохід держави; підстави, межі та порядок його застосування визначені КПК України; спрямоване на досягнення дієвості кримінального провадження; накладається на учасника кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді; може застосовуватись як самостійно, так і в сукупності з іншими заходами забезпечення кримінального провадження (наприклад, із запобіжними заходами).

Повнота викладення основних результатів дисертації в

опублікованих наукових працях. Основні наукові результати дисертації відображено у п'ятнадцяти наукових публікаціях, серед яких 4 наукові статі – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також 10 тез – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарі.

Практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації можуть бути використані в:

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – при розробленні й удосконаленні відомих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань, пов'язаних із здійсненням виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні (акт ГСУ МВС України № 193 від 25 грудня 2016 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, *семінарських і практичних занять*, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі», «Актуальні проблеми кримінального процесу» (акти Львівського державного університету внутрішніх справ № 57 від 14 квітня 2016 р. та Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ № 61 від 12 лютого 2018 р.).

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою. Робота оформлена у відповідності з вимогами, які ставляться до такого роду праць. Зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертаційного дослідження.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Білоуса Олега Дмитровича «Здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні» як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Не дивлячись на загальну позитивну оцінку, ознайомлення зі змістом автореферату та дисертаційного дослідження зумовило можливість сформулювати окремі дискусійні положення та зауваження щодо дисертації:

1. На сторінці 10 автореферату та сторінці 92 дисертації автор виокремив *поняття виклику слідчим, прокурором, судовий виклик у кримінальному процесі* як сукупність кримінальних процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються з приводу виклику особи для участі у проведенні відповідної процесуальної дії, закріплюють коло його учасників, їх права, обов'язки і законні інтереси, визначають правові наслідки у разі невиконання його вимог. Проте, напевно чи зазначене поняття відбиває усі складові виклику як процесуального інституту в кримінальному процесі. Адже *виклик слідчим, прокурором, судовий виклик* - це, в першу чергу, є визначена на підставах, які передбачені в КПК, діяльність уповноважених органів, що ніяк не може бути лише «сукупністю кримінальних процесуальних норм з приводу....» як зазначає автор, оскільки передбачає необхідність здійснення процесуальних дій (певної діяльності). З аналізу змісту дисертації не наведено обґрунтування саме такої позиції автора, водночас, імпліцитно, положення щодо комплексного характеру виклику (як система норм і як передбачена процесуальна діяльність) містяться в тексті дисертації.

2. На сторінці 4 автореферату та стор.19 дисертації у рубриці «вперше» автор зазначає, що одним із пунктів новизни є те, що ним «*висвітлено теоретичні підходи щодо реалізації основних міжнародних стандартів у діяльності зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього, які реалізуються у досудовому розслідуванні шляхом забезпечення розумності строків у кримінальному провадженні, рівності перед законом і судом, а також реалізації права на справедливий суд*

(у вузькому значенні), свободу і особисту недоторканність, повагу до приватного і сімейного життя, захист, відшкодування шкоди внаслідок незаконності позбавлення (обмеження) свободи та ін». З зазначеної редакції неможливо зрозуміти в чому полягає саме новизна вперше, що саме автор нового запропонував, чи це стосується виключно висвітлення теоретичних підходів чи якихось нових положень внаслідок проведеного дослідження. Зазначене положення потребує додаткового обґрунтування під час публічного захисту.

3. У змісті автореферату на сторінці 11 автор зазначає, що *«Правовою підставою виклику слічого, прокурора, судового виклику під час досудового розслідування є повістка слічого, прокурора, слідчого судді, вручена чи надіслана у визначений КПК спосіб, або виклик здійснений по телефону чи телеграмою»*.

Водночас, проведений рецензентом аналіз змісту підрозділу 2.1 дисертації свідчить про відсутність дослідження та виокремлення окремо правової підстави виклику. Автор розкрив виключно положення щодо фактичної підстави виклику.

4. Не зовсім вдалим, на думку рецензента, є те, що при здійсненні дослідження проблем виклику на стадії досудового розслідування автор залишив поза увагою особливості виклику, які мають місце при здійсненні спеціального досудового розслідування; у випадку, коли неможливо здійснити виклик особи, яка знаходиться на тимчасово окупованих територіях України тощо. Лише фрагментарно розглянено окремі питання здійснення виклику в порядку міжнародно-правової допомоги автором, однак зазначені положення не знайшли свого відображення в загальних висновках дисертаційного дослідження, адже при визначенні загального поняття виклику у кримінальному провадженні не були враховані автором. Зазначені положення потребують пояснення при публічному захисті.

5. На нашу думку, при дослідженні проблем, пов'язаних зі здійсненні виклику на стадії досудового розслідування автору необхідно було б

розглянути можливість запровадження альтернативних способів виклику з урахуванням новітніх положень у науці кримінального процесу щодо запровадження електронного судочинства, можливість виклику через засоби масової інформації загальнодержавного значення, за допомогою месенджерів, а також через електронний кабінет. Від цього робота тільки б виграла.

6. На погляд офіційного опонента, необхідно уникати використання у роботі дисертаційного рівня ненаукового стилю викладення, а також зазначення назви неіснуючих державних установ. Зокрема, таких виразів як «Паспортна служба органів Національної поліції» (стор.104 дисертації), «гіпотезою застосування грошового стягнення» (стор.14 автореферату); з метою усунення імперативу у вигляді обов'язку уповноважених осіб» (стор.14 автореферату) .

Зазначені офіційним опонентом позиції носять, головним чином, дискусійний характер, відображають власну наукову позицію, яка може не співпадати ані з позицією здобувача та його науковим керівником, ані з позицією членів спецради, й можуть слугувати підставою для наукової полеміки під час прилюдного захисту дисертації. При цьому, зазначені офіційним опонентом позиції не впливають на високу позитивну оцінку дисертації.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація *Білоуса Олега Дмитровича* «Здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні» є самостійною завершеною науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані, достовірні результати. Дана робота відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченим п. п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (із відповідними змінами), а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09

кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність за результатами прилюдного захисту.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор

керуючий партнер Адвокатського об'єднання

«Татаров Фаринник Головка»

О.Ю. Татаров